

**MEER WETEN OVER
DE NACHTWACHT?**

RJKS MUSEUM

De *Nachtwacht* komt naar u toe!

Geachte heer/mevrouw,

Voor sommige mensen is het niet mogelijk om op pad te gaan om bijvoorbeeld het Rijksmuseum te bezoeken. Daarom brengen we de wereldberoemde *Nachtwacht* naar u toe! Het is niet het originele schilderij van Rembrandt maar wel een levensechte reproductie op ware grootte. De scherpste kopie ooit! Zo kunt u alle tijd nemen – alleen of gezellig met iemand uit de buurt – om dit fascinerende schilderij grondig te bekijken.

Met hartelijke groet,

Taco Dibbits
Hoofddirecteur Rijksmuseum, Amsterdam

Dit bijzondere project is mogelijk gemaakt door Philips en de Elisabeth Art Foundation / Rijksmuseum Fonds

NACHTWACHT, 1642 REMBRANDT VAN RIJN

WAAROM IS DE NACHTWACHT ZO BIJZONDER?

Kapitein Frans Banninck Cocq komt naar voren, steekt zijn hand uit, roept een commando en het hele vendel schutters komt in beweging. De vaandrig heft het vaandel, de tamboer slaat de trom, schutters grijpen hun wapens. Twee meisjes lopen ertussendoor, een hond blaft.

Rembrandt maakte geen portret van goed uitgelichte mannen, keurig naast elkaar. Maar bracht een spannend schouwspel in beeld van schutters in actie. Een sensationeel schilderij dat tot leven komt. Een schuttersstuk zoals nooit eerder werd gemaakt.

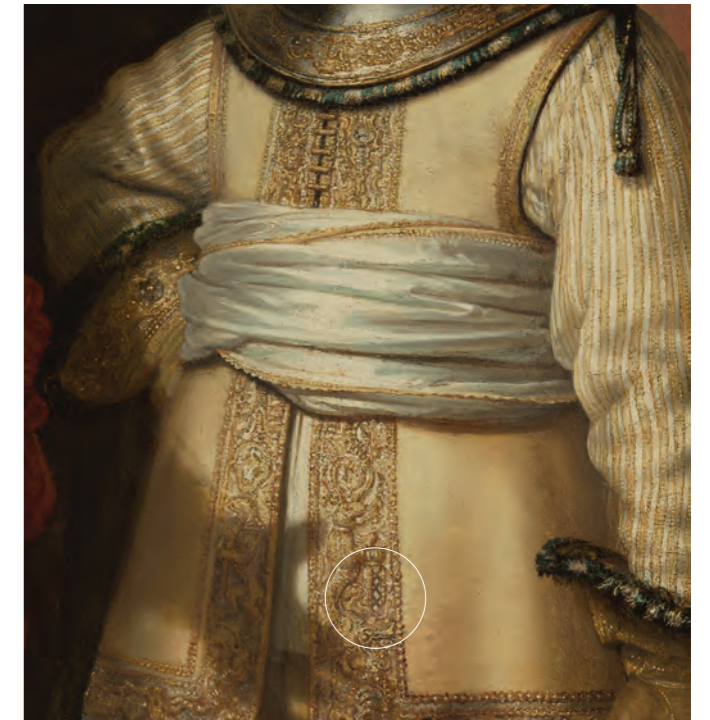

WAAROM WERD DE NACHTWACHT GESCHILDERD?

De mannen op de *Nachtwacht* zijn van de Amsterdamse schuttersvereniging de Kloveniers. De schutters beschermden de stad, maar in de tijd van Rembrandt was de schutterij meer een gezelligheidsvereniging geworden. De mannen hielden schietwedstrijden en dineerden samen. Dat deden ze in de Doelen, hun verenigingsgebouw in Amsterdam. En voor een nieuwe grote feestzaal in die Doelen wilde de vereniging schilderijen van hun leden. Zes schilders kregen de opdracht een schuttersstuk voor hun rekening te nemen, waaronder Rembrandt. De *Nachtwacht* hing op de lange wand, het dichtst bij de schoorsteen in een nogal donkere hoek.

SYMBOLIEK

Dat de schutters Amsterdamse kloveniers zijn gaf Rembrandt op verschillende manieren aan. Door kleine, fel uitgelichte details. Daardoor vallen ze op. De dode vogel aan de riem van het meisje bijvoorbeeld. Die verwijst naar de klauw, het symbool van de kloveniers of 'kluweniers', zoals ze ook wel genoemd werden. De drie kruisen van het Amsterdamse stadswapen zijn te zien in de vlag én op het gele pak van de luitenant.

Het wapen van Amsterdam met de drie kruisen valt precies tussen de schaduw van de duim en de wijsvinger. Rembrandt beeldt hiermee uit dat de stad in veilige handen is bij de schutters.

TJUDENS DE TWEDE WERELDOORLOG LAG DE NACHTWACHT OPGEROLD IN EEN GROT

In 1939 werd de *Nachtwacht*, samen met 30.000 andere kunstwerken uit het Rijksmuseum, geëvacueerd. Nadat het eerst op verschillende plekken in Noord-Holland was ondergebracht werd het in 1942 verplaatst naar een grot in de Sint Pietersberg in Limburg, waar het tot het einde van de oorlog heeft gelegen.

Veel mensen vragen hoe duur De *Nachtwacht* is. Rembrandt verdiende 1600 gulden met deze opdracht. Sindsdien is het schilderij nooit meer verkocht; via het kloveniersgilde is het terechtgekomen bij de gemeente Amsterdam. Het is een uniek stuk en het is dus heel moeilijk de waarde ervan te bepalen. Bovendien zijn er geen verkoopplannen!

Achter de kapitein staat een schutter verstoppt, met eikenbladeren op zijn helm. Hij schiet zijn musket af. Er komt vuur uit de geweerloop en de rookpluim verdwijnt achter de witte veren op de hoed van de luitenant. De schutter mikt op het rode lintje aan de lans rechts. Na het afschieten van een geweer moet het worden gereinigd. Muskietier Jan Claesen Leijdeckers blaast het slot van zijn musket schoon.

Musketier Jan van der Heede laadt zijn musket (een soort geweer) door een busje kruid te legen in de loop.

Kopie naar De *Nachtwacht*, toegeschreven aan Gerrit Lundens, ca. 1642-1655, SK-C-1453

In 1715 is een stuk van De *Nachtwacht* afgesneden en weggegooid. Hier is met behulp van de Lundenskopie (zie inzet rechtsboven) een impressie gegeven van de ontbrekende strook links.

Rembrandt deed ongeveer een jaar over het schilderen. Hij zal de schutters niet allemaal tegelijk hebben laten poseren, maar één voor één. Hij schilderde het doek waarschijnlijk onder een afdak in zijn tuin aan de Sint-Anthoniesbreestraat, omdat het niet in zijn atelier paste.

De kapitein heeft een rotting (wandelstok), als teken van zijn waardigheid.

Het kleine meisje staat volop in het licht. Ze lijkt een beetje op Saskia, Rembrandts vrouw, die in 1642 overleed. Rembrandt van Rijn, *Drie vrouwenkoppen*, ca. 1637 RP-P-1962-120

De *Nachtwacht* is een 'schuttersstuk', een groepsportret van schutters. In dit geval zijn het de leden van het Amsterdamse kloveniersgilde. De twee belangrijkste schutters staan vooraan. Het zijn de kapitein en de luitenant. Om hen heen zijn officieren en manschappen gegroepeerd.

Oorspronkelijk was De *Nachtwacht* breder. Het had een meer rechthoekige vorm. In 1715 werd het schilderij echter verplaatst van de Kloveniersdoelen naar het stadhuis op de Dam, waar het niet op de muur paste. Er is toen een stuk afgesneden. Sindsdien kloppen de verhoudingen niet goed meer. Op deze kopie, gemaakt door Gerrit Lundens, is te zien hoe de ontbrekende delen eruitzagen.

Er wordt vaak gezegd dat de schutters niet tevreden waren met het schilderij, maar daarover is niets bekend. Het zou kunnen dat sommige schutters, die in de schaduw of maar deels zijn afgebeeld, niet zo blij waren met het portret. Rembrandt kreeg wel betaald en zijn schilderij is geaccepteerd en opgehangen. Maar na voltooiing van De *Nachtwacht* kreeg hij jarenlang geen portretopdrachten meer...

De mouw van de trommelaar is met grovere verfstreken geschilderd dan bijvoorbeeld het hout van de trommel. Zo gaf Rembrandt materialen verschillend weer.

Het schilderij is in 1975 beschadigd door een verwarde man. Deze maakte met een mes grote sneden in het doek. Het schilderij is daarna uitgebreid gerepareerd.

Van de beschadiging uit 1975 is nu nauwelijks meer wat te zien, behalve onder meer deze snede boven het hondje.

HET LEVEN VAN REMBRANDT

Rembrandt veroorzaakte een ware sensatie in de 17de-eeuwse kunstwereld. Een jonge schilder, een molenaarszoon uit Leiden, die niet braaf de gebaande paden volgde, maar steeds zijn eigen plan trok, en zo de kunst voor altijd veranderde. Zoals hij verhalen verbeeldde was nog nooit eerder vertoond. Hij koos steeds een onverwacht moment of een minder bekende episode, en bracht deze altijd met grote overtuigingskracht in beeld. Daartoe zette hij grote contrasten tussen licht en donker in om de dramatiek van het moment te versterken. Bovenal was Rembrandt een meester in het weergeven van emoties. Hij toont het menselijke op virtueuze wijze. Behalve schilder was Rembrandt ook een uitstekend tekenaar en etsers.

Toch waren zijn leven en zijn loopbaan niet één groot succesverhaal. Woelige liefdesrelaties, geldzorgen, teleurstellingen op professioneel gebied en het verlies van dierbaren, hij kreeg het allemaal ruimschoots voor zijn kiezen.

- 1606** Op 15 juli wordt Rembrandt Harmensz van Rijn in Leiden geboren als het negende kind van de molenaar Harmen Gerritsz van Rijn en Neeltgen Willemsdr van Zuytbrouck.
- 1620-1625** Schrijft zich in 1620 in bij de universiteit van Leiden, maar studeert er niet daadwerkelijk. Begint later dat jaar bij de Leidse schilder Jacob van Swanenburgh. Krijgt in dezelfde periode ook onderricht van Pieter Lastman in Amsterdam. Is in 1625 als zelfstandig meester werkzaam in Leiden.
- 1631** Verruult Leiden voor Amsterdam, waar hij onderdak vindt bij de kunsthandelaar Hendrick Uylenburgh. Is van 1631 tot 1634 werkzaam in diens atelier, voornamelijk als schilder van portretten.
- 1632** Voltooit zijn eerste groepsportret, De anatomische les van dr. Nicolaes Tulp, voor het Amsterdamse chirurgijngilde.
- 1634** Wordt ingezetene van Amsterdam en lid van het plaatselijke Sint-Lucasgilde (schildersgilde).
Trouwde met Saskia Uylenburgh (1612-1642).
- MEDIO JAREN 30** Is een van de best betaalde Hollandse schilders en houdt er samen met Saskia een hoge levensstandaard op na. Begint met de aanleg van een uitgebreide verzameling kunst en curiositeiten.
- 1639** Koopt op 5 januari een fraai pand aan de Sint Anthonisbreestraat (het huidige Museum Het Rembrandthuis), voor 13.000 gulden, voornamelijk met geleend geld.
- 1641** Op 22 september wordt Titus gedoopt, het enige kind van Rembrandt en Saskia dat de volwassenheid zal halen.
- 1642** In juni overlijdt Saskia; ze wordt begraven in de Oude Kerk in Amsterdam.
Geertje Dircks (1600/10-1656?) wordt ingehuurd om voor Titus te zorgen. Zij wordt ook Rembrandts minnares.
Voltooit de *Nachtwacht*.
- 1647** Hendrickje Stoffels (1626-1663) wordt Rembrandts huishoudster en uiteindelijk zijn geliefde.
- 1649** Geertje Dircks dient een aanklacht tegen Rembrandt in voor het niet nakomen van zijn (vermeende belofte) met haar te trouwen. In oktober verplicht de Kamer van Huwelijksake Rembrandt om Geertje een jaarlijkse toelage van 200 gulden te betalen.

- 1653** Wordt gesommeerd om 8470 gulden te betalen die hij nog verschuldigd is voor de aankoop van het huis in de Sint Anthonisbreestraat in 1639. Zijn financiële problemen verergeren.
- 1654** Rembrandt en Hendrickje krijgen een dochter, die de naam Cornelia krijgt (1654-1685).
- 1656** Het huis aan de Sint Anthonisbreestraat wordt op naam van Titus gezet en wordt twee jaar later geveild.
- 1658** Ergens tussen 1658 en augustus 1661 verhuizen Rembrandt, Hendrickje, Titus en Cornelia naar een huurwoning aan de Rozengracht, in de Jordaan.
- 1660** Hendrickje en Titus richten een firma op die Rembrandt schilderopdrachten geeft, zodat schuldeisers geen nieuwe schilderijen meer kunnen wegnemen.
- 1662** Verkoopt uit financiële nood Saskia's graf in de Oude Kerk.
- 1663** Hendrickje Stoffels overlijdt en krijgt op 24 juli een huurgraf in de Westerkerk. De oorzaak van haar dood wordt niet vermeld, maar is vermoedelijk de pest.
- 1666** Rembrandt loopt achter met de huur voor het huis aan de Rozengracht. Titus krijgt de volmacht over zijn vaders zaken.
- 1668** Titus trouwt met Magdalena van Loo (1641-1669). Zeven maanden later overlijdt hij en wordt hij in de Westerkerk begraven.
- 1669** De dochter van Titus en Magdalena wordt geboren: Titia van Rijn.
Op 4 oktober overlijdt Rembrandt. Vier dagen later vindt hij zijn laatste rustplaats in een anoniem huurgraf in de Westerkerk.

Zelfportret met baret, ets, ca. 1634

OPERATIE NACHTWACHT

RESTAURATIEONDERZOEK

Het is ruim 40 jaar geleden dat de laatste grote restauratie van de *Nachtwacht* plaatsvond. Vandaag de dag zijn het vernis en de overschilderingen verkleurd en is het doek enigszins vervormd. Daarom ondergaat de *Nachtwacht* nu voor de eerste keer in de geschiedenis een totale 'bodyscan'. De meest geavanceerde onderzoekstechnieken worden gebruikt om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de huidige toestand van het schilderij, én van de in de loop der tijd opgetreden veranderingen. Hoe zag de *Nachtwacht* eruit in 1642, en hoe is het schilderij er nu aan toe?

Het onderzoeksteam bestudeert ook Rembrandts schildertechniek. Hoe ging hij bijvoorbeeld te werk bij het uitdenken van zo'n complexe en ongewone compositie? Op basis van de onderzoeksresultaten wordt een behandelplan opgesteld om de *Nachtwacht* voor de komende generaties zo goed mogelijk te behouden.

MACRO-XRF

De *Nachtwacht* is onder meer millimeter voor millimeter gescand met een macroröntgenfluorescentie scanner, in het kort gezegd: macro-XRF scanner. Deze scanner maakt gebruik van röntgenstraling, maar gaat een stapje verder dan normale röntgenfotografie. Waar een röntgenfoto alleen contrast tussen lichte en zware elementen laat zien, worden bij macro-XRF scanning de verschillende chemische elementen in de verf geanalyseerd, zoals calcium, ijzer, kalium en kobalt. Daaruit kunnen de gebruikte pigmenten worden afgelezen. Hiermee kan het maakproces van Rembrandt inzichtelijk worden gemaakt. Om de *Nachtwacht* volledig in beeld te brengen zijn er 56 scans gemaakt. Eén scan duurde 24 uur.

DE ONTDEKKING VAN DE VEREN

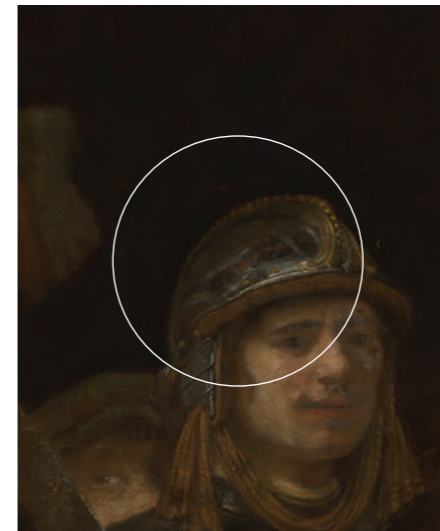
Toen De *Nachtwacht* helemaal was gescand is een grote ontdekking gedaan. Op de helm van een van de figuren in de achtergrond zijn namelijk op de ijzerscan veren te zien! Met het blote oog en zelfs op de röntgenfoto uit de jaren 70 zijn deze veren niet te zien. Rembrandt heeft de veren uiteindelijk toch weer weggeschilderd, maar deze scan laat zien dat ze er wel zijn geweest!

REMBRANDT GEBRUIKTE HET GIFTIGE ARSEEN

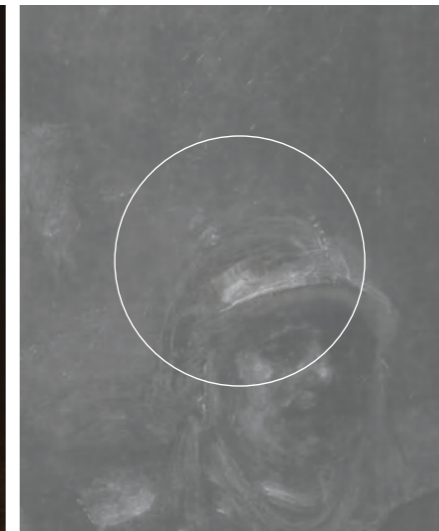
Verder is het bijzonder dat we hebben ontdekt dat Rembrandt een pigment gebruikte dat het giftige arseen bevat. Hij gebruikte dit bijvoorbeeld om goudborduursel te schilderen. Dit was vernieuwend. Arseenhoudende pigmenten werden in Nederland in die tijd voornamelijk in stillevens gebruikt, voor fruit en bloemen. Rembrandt is hiermee een vernieuwer door het gebruik van arseenhoudend pigment voor de portretschilderkunst. Dit geeft ons ook weer een nieuw inzicht in Rembrandts manier van werken.

Macroröntgenfluorescentie scanner

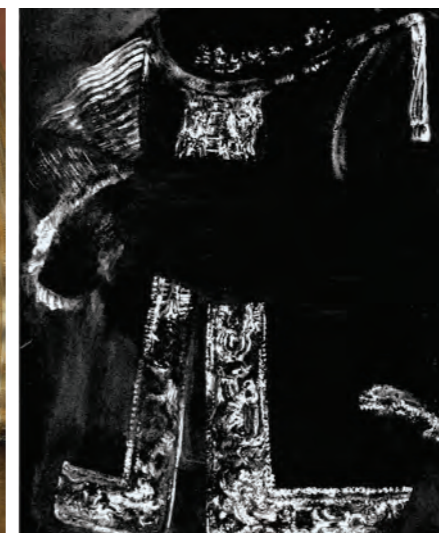
Veren onzichtbaar met het blote oog

Veren onzichtbaar met de röntgenscan

Veren zichtbaar met de ijzerscan

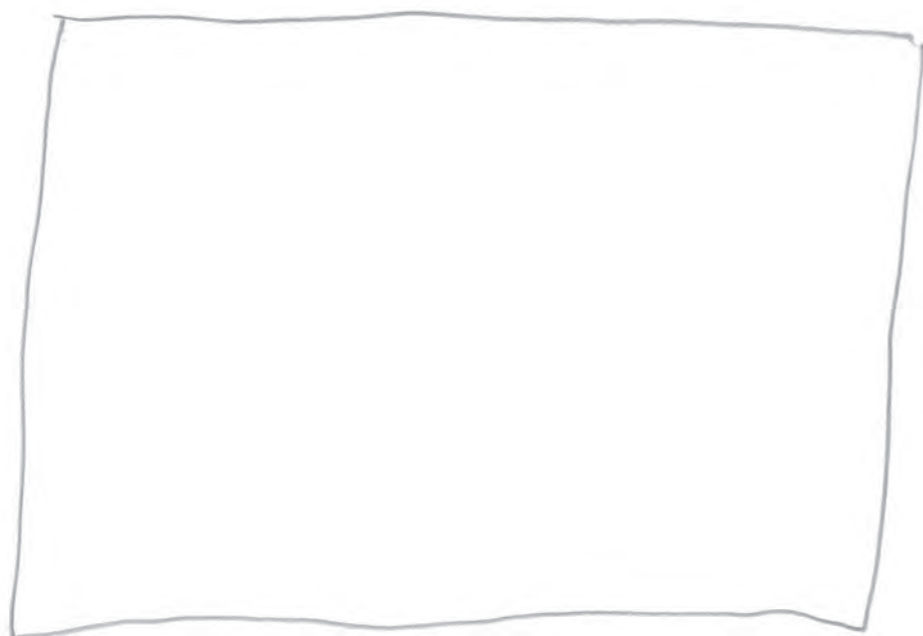

De witte delen zijn geschilderd met arseen

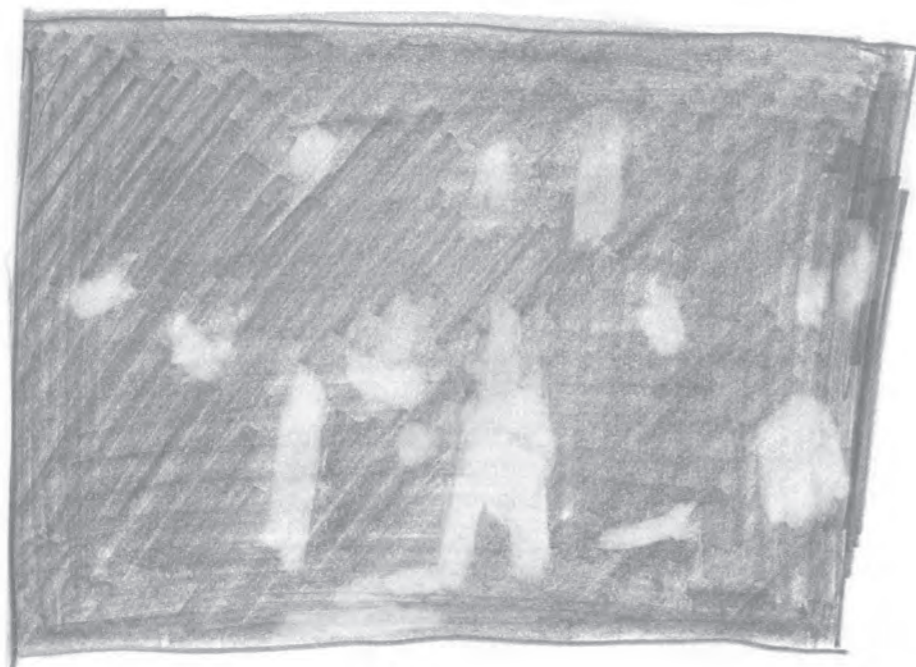
ZELF DE NACHTWACHT TEKENEN?

LICHT EN DONKER IN DE NACHTWACHT

Een van de belangrijkste kenmerken van de *Nachtwacht* is het gebruik van licht en donker. Probeer het eens zelf te ontdekken, door te schetsen leert u het schilderij veel beter kennen!

1.

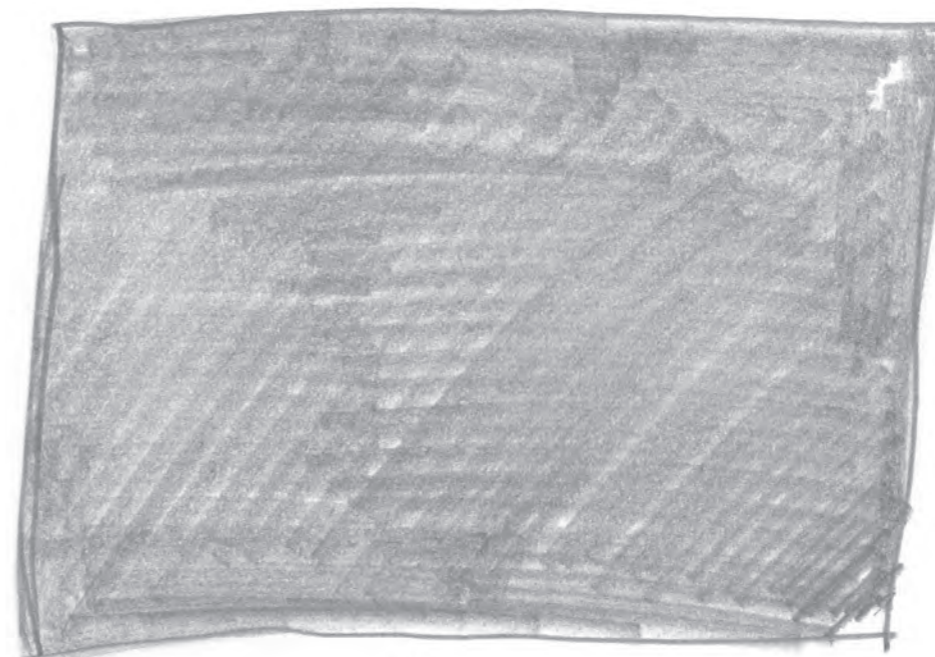
3.

ZO GAAT U TE WERK

Benodigdheden: *papier, potlood, gum*

1. Maak een klein rechthoekje (bijvoorbeeld 10/15 cm) op uw papier.
2. Kleur het hele rechthoekje zwart met uw potlood. Dat is het schilderij!
Nu gaat u heel goed kijken: waar zette Rembrandt het licht in het schilderij?
Knijp uw ogen een beetje dicht dan ziet u het veel beter.
3. Ga nu met uw gum de lichte plekken uit uw schilderij gummen. Ziet u het licht al opdoemen?
4. Als u wilt kunt u, nadat u het licht erin gezet hebt, de belangrijkste lijnen er nog bij tekenen.

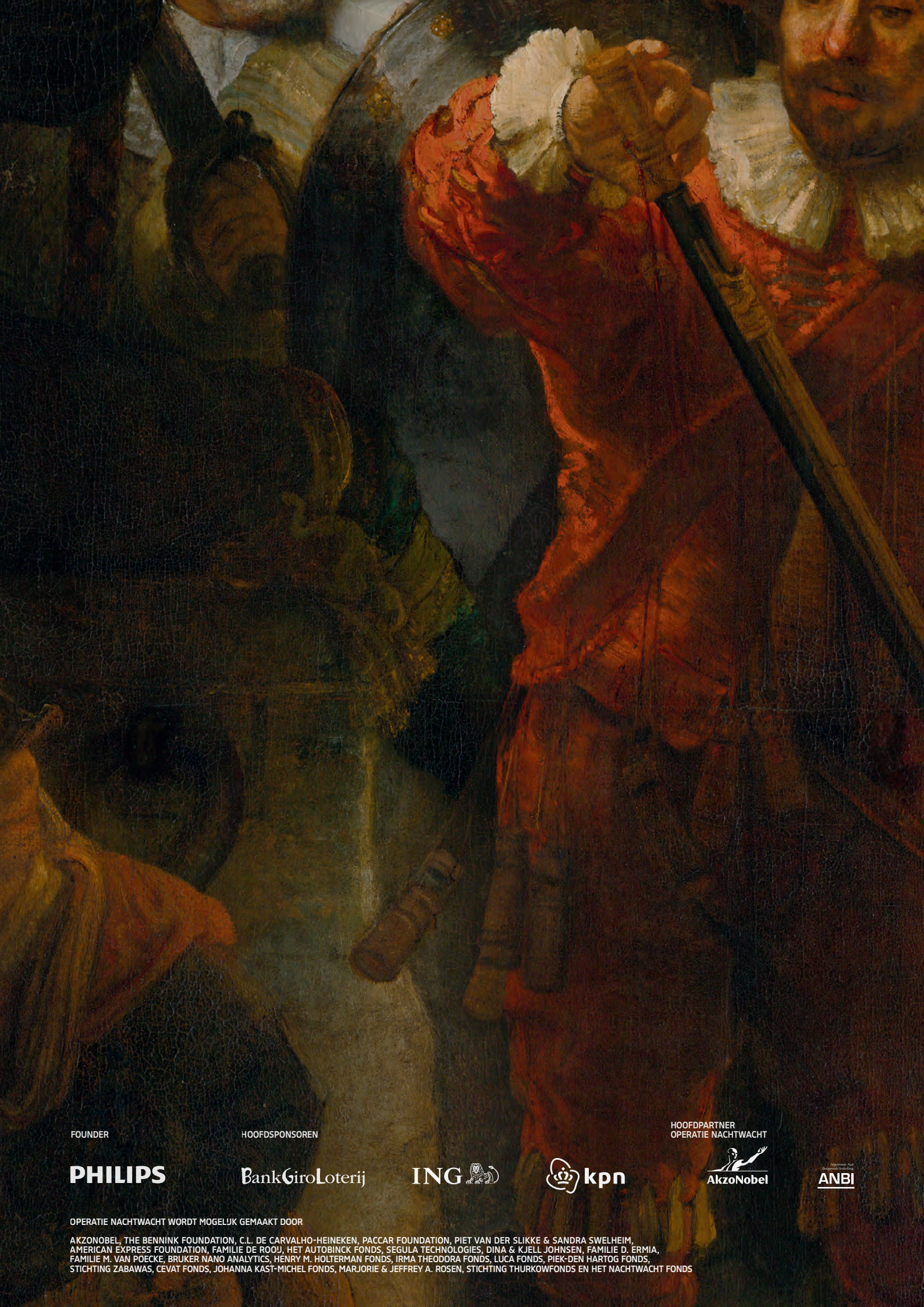
Een *Nachtwacht* in mini-formaat!

2.

4.

FOUNDER

PHILIPS

HOOFDSPONSOREN

BankGiroLoterij

ING

 kpn

HOOFDPARTNER
OPERATIE NACHTWACHT

AkzoNobel

Algemeen Nut
Bevrijdingsfonds
ANBI

OPERATIE NACHTWACHT WORDT MOGELIJK GEMAAKT DOOR

AKZONOBEL, THE BENNINK FOUNDATION, C.I. DE CARVALHO-HEINEKEN, PACCAR FOUNDATION, PIET VAN DER SLIKKE & SANDRA SWELHEIM, AMERICAN EXPRESS FOUNDATION, FAMILIE DE ROOU, HET AUTOBINCK FONDS, SEGULA TECHNOLOGIES, DINA & KJELL JOHNSEN, FAMILIE D. ERMIA, FAMILIE M. VAN POECKE, BRUKER NANO ANALYTICS, HENRY M. HOLTERMAN FONDS, IRMA THEODORA FONDS, LUCA FONDS, PIEK-DEN HARTOG FONDS, STICHTING ZABAWAS, CEVAT FONDS, JOHANNA KAST-MICHEL FONDS, MARJORIE & JEFFREY A. ROSEN, STICHTING THURKOWFONDS EN HET NACHTWACHT FONDS